

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Novicy Vujovicia
pt. *Crnogorski govori kao nematerijalno kulturno dobro*
(*Czarnogórskie dialekty jako niematerialne dobro kultury*)
Katowice 2023 (ss. 120)**

Przedłożona do recenzji praca doktorska mgra Novicy Vujovicia, napisana pod kierunkiem dra hab. Roberta Bońkowskiego, prof. UŚ jest ważnym głosem w dyskusji na temat miejsca dialektów ludowych w kulturze czarnogórskiej, ich roli w kształtowaniu się standardowej wersji języka czarnogórskiego oraz znaczenia w systemie edukacji. Praca przynosi niestandardowe ujęcie gwar ludowych, których miejsce – zgodnie z tytułem – w zakresie niematerialnych dóbr kultury zostało przedstawione w kontekście nie tylko językoznawczym (dialektologicznym, etnolingwistycznym i socjolingwistycznym), ale również edukacyjnym i legislacyjnym.

Praca, licząca 120 stron, podzielona jest na 6 rozdziałów składających się na tekst główny (s. 4-110) oraz znajdującą się poza nim *Bibliografię*, która zawiera literaturę przedmiotu (s. 111-120). Do wstępnych partii pracy należy zaliczyć *Przedmowę* (*Predgovor*, s. 4-11), w której Autor m.in. uzasadnia wybór tematu, przedstawiając złożoną sytuację czarnogórskich gwar ludowych w odniesieniu do języka używanego dzisiaj w komunikacji oficjalnej, i pozostającą z tym faktem pilną potrzebę ich zarejestrowania, popularyzacji i ochrony prawnej. Prezentuje w nim układ pracy oraz charakteryzuje wykorzystane źródła. Dokładniej cel pracy wraz z metodologią badań zostały przedstawione w 1. rozdziale dysertacji, pt. *Cel pracy i metodologia* (*Cilj rada i metode*, s. 12-14). Możemy dowiedzieć się z niego, że głównym celem rozprawy jest przede wszystkim „zdefiniowanie mowy Czarnogórców jako niematerialnego dobra kulturowego z punktu widzenia ich autentyczności, opracowania naukowego, a także formalnych i nieformalnych zagrożeń komunikacji współczesnych użytkowników języka” (s. 12) na tle dotychczasowych dokonań czarnogórskiej dialektologii, zarejestrowanych gwarowych faktów językowych i kulturowych, które powinny zdaniem Autora pracy zyskać nowy „status we współczesnej perspektywie edukacyjnej, kulturalnej,

medialnej, turystycznej i innych niż to, jakie miało miejsce dotychczas” (s. 12). W kolejnych rozdziałach pracy Doktorant, zgodnie z założonym planem pracy przedstawia tło historycznojęzykowe i socjolingwistyczne kształtowania się języka czarnogórskiego, szczególną uwagę zwracając na cechy dialektów nowosztokawskich, które wzięły udział w tworzeniu się odmiany standardowej języka (rozdział 2. *Montenegristica i crnogorska dijalektologija kao njezina disciplina* wraz z podrozdziałami, s. 15-45).

Współczesną sytuację czarnogórskich gwar i ich stosunek do języka literackiego przedstawił Autor rozprawy w jej 3. rozdziale, pt. *Dijalekatski izraz i savremeno crnogorsko društvo* (s. 46-79). W części 3.1., pt.: *Standardni jezik i dijalekatski izraz* analiza sytuacji gwar ludowych na tle języka standardowego została dokonana bardzo wnikliwie. Doktorant wykazał się doskonałą znajomością współczesnej rzeczywistości językowej w Czarnogórze, co zaprezentował w pracy w sposób klarowny w oparciu o bogatą literaturę, obejmującą różne aspekty – historyczne, socjologiczne i polityczne. Autor pracy zwraca uwagę na znane wszystkim dialektologom, nie tylko z obszaru języków południowosłowiańskich, zjawiska o charakterze socjo- i pragmalingwistycznym, związane m.in. z wyzbywaniem się gwar przez ich użytkowników, co spowodowane jest niższym wartościowaniem gwary, jako języka gorszego w stosunku do odmiany ogólnej. Skomplikowaną sytuację czarnogórskich gwar ludowych pogarszają tendencyjne wypowiedzi niektórych językoznawców – przeciwników języka czarnogórskiego, przytaczających często pozanaukowe argumenty, mające na celu podważenie jego statusu i sprowadzenie go do roli jednego z dialektów ludowych (zob. np. pracę Rajki Glušicy, *Crnogorski jezik i nacionalizam*, Beograd, 2020). Zgadzam się z Autorem pracy, który przedstawiając niełatwą sytuację zarówno standardowego języka czarnogórskiego, walczącego o zachowanie swojego normatywnego statusu, jak i jego terytorialnych odmian, apeluje o objęcie szczególną opieką gwar ludowych jako ważnych składników kultury mających wpływ na kształtowanie się świadomości narodowej mieszkańców Czarnogóry.

Słusznie jako jeden ze środków rozpowszechniania wiedzy o regionalnych odmianach języka Autor uważa działania znajdujące się w zakresie systemu kształcenia dzieci i młodzieży. Z tego powodu w kolejnym podrozdziale rozdziału trzeciego (3.2.), pt. *Savremeni crnogorski školski programi i dijalekatski izraz* (s. 60-75) Doktorant skupił się na analizie obecnie obowiązujących programów nauczania na wszystkich szczeblach edukacji w celu wykrycia treści kształcenia językowego o charakterze gwarowym. Autor wskazuje w nich m.in. efekty uczenia się mówiące o kształtowaniu u uczniów poczucia tożsamości narodowej i kulturowej.

W tego typu zapisach widzi możliwość planowania i realizacji projektów edukacyjnych opartych na regionalnych odmianach języka czarnogórskiego, tekstach folkloru, które stanowią skarbnicę wiedzy na temat wierzeń, obyczajów i historii Czarnogóry. Trudno w tym temacie nie zgodzić się z Autorem pracy. Wnioski te są jak najbardziej słuszne a formułowane postulaty ważne dla zachowania dziedzictwa kulturowego narodu.

Za szczególnie wartościowe uważam kolejną część rozdziału trzeciego, w którym na kilku stronach Doktorant zwrócił uwagę na etnolingwistyczny aspekt ludowych odmian języka (rozdz. 3.3., pt. *Dijalekatski izraz kao nosilac kulturnih i etnolingvističkih karakteristika*, s. 76-79). Na podstawie wybranych przykładów pochodzących z opublikowanych gwarowych dzieł leksykograficznych, monografii podejmujących tematykę wierzeń i obyczajów ludowych, zbiorów tekstów folkloru oraz prac prezentujących antroponimię i toponimię w umiejętny sposób udowadnia, że stanowią one „skarbnicę materiałów do badań etnolingwistycznych” (s. 77). Słusznie stwierdza, że: „możliwość zastosowania wyników badań etnolingwistycznych jest szeroka, a atomizacja nauki o języku spowodowała, że etnolingwistyka jest ściśle powiązana i zorientowana na osiągnięcia socjolingwistyki, psycholingwistyki, teorii komunikacji, folklorystyki, kulturologii, antropologii itd.”. (s. 77). Autor rozprawy widzi możliwości wykorzystania wyników badań etnolingwistycznych w procesie kształcenia młodego pokolenia Czarnogórców, pozwalające odkryć im regionalne cechy ich idiolektów. Zdaniem Autora „jest to jedna z bezpieczniejszych ścieżek formowania systemu wartości nowych pokoleń społeczeństwa Czarnogóry” (s. 79). Jest to kolejna propozycja praktycznego wykorzystania wiedzy o ludowych odmianach języka w procesie edukacji dzieci i młodzieży. Formułowanie tego typu wniosków świadczy o dojrzałości naukowej Doktoranta, który zauważa praktyczny, aplikacyjny wymiar treści etnolingwistycznych.

Czwarty rozdział pt. *Zakonski uslovi i filološka argumentacija* (s. 80-95), podejmuje zagadnienie prawnych uwarunkowań umożliwiających ochronę języka i gwar czarnogórskich jako dóbr kultury niematerialnej. Omówienie legislacyjnych aspektów *Ustawy o ochronie dóbr kultury Czarnogóry* z dnia 27 lipca 2010 r. zostało dokonane w kontekście filologicznych przykładów i komentarzy odnoszących się do różnych dziedzin życia, m.in. rolnictwa (nazwy roślin).

W kolejnej części pracy pt. *Stavovi crnogorskih studenata o dijalekatskim sadržajima* Autor pracy zdecydował się sprawdzić efektywności zreformowanych programów nauczania i podręczników do nauki języka czarnogórskiego w zakresie postawy językowej młodych obywateli Czarnogóry. Doktorant opracował i przeprowadził wśród 100 czarnogórskich studentów różnych kierunków studiów – mieszkańców 20 miejscowości z terenu Czarnogóry

– ankietę badającą postawy wobec używanego przez nich języka, przede wszystkim w wymiarze regionalnym. Wyniki ankiety zostały w sposób opisowy i graficzny przedstawione w piątym rozdziale pracy doktorskiej (s. 96-106).

W podsumowaniu rozprawy (*Zaključak*, s. 107-110) N. Vujović potwierdził słuszność wpisania dialektów czarnogórskich na listę niematerialnych dóbr kultury oraz w syntetyczny sposób zaprezentował sposób ich ochrony. Zwrócił uwagę na potrzebę szybkiej rejestracji zachowanych resztek gwar ludowych, ich opisu a następnie popularyzacji nie tylko w wąskim gronie specjalistów – filologów, ale przede wszystkim wśród całego społeczeństwa dzięki programom i projektom edukacyjnym oraz odpowiedniej polityce kulturalnej i gospodarczej państwa, mającej na celu dbałość o dobra kultury czarnogórskiej.

Praca posiada dość klarowną strukturę, choć przed ewentualną publikacją sugerowałabym rozważenie zmiany kolejności rozdziałów, tzn. przeniesienie rozdziału 4., dotyczącego kwestii legislacyjnych ochrony dóbr kultury, na koniec pracy przed rozdziałem podsumowującym. Myślę, że w ten sposób rozprawa zyska na spójności, a prowadzenie wyводу naukowego na przejrzystości.

Pewne zastrzeżenia wnoszę do redakcji tekstu. Przede wszystkim rażą liczne, bardzo długie, rzeczowe i uzupełniające przypisy dolne, zawierające niekiedy ważne i wielce interesujące komentarze do tekstu głównego. Niektóre z nich – po przeredagowaniu – z powodzeniem mogłyby się znaleźć w tekście głównym, wzbogacając jego treść. W przypisie dolnym na dwóch stronach znalazła się również treść ankiety studenckiej (s. 96-97), którą można było zamieścić na końcu pracy w postaci aneksu. Notabene zawiera ona 8 pytań, choć w tekście na s. 96 Autor pisze o dziesięciu pytaniach.

Zauważone uchybienia o charakterze edytorskim są niewielkie i nie wpływają na zrozumiałość tekstu, który został napisany stylem naukowym.

Przedłożona do oceny dysertacja doktorska zasługuje zdecydowanie na ocenę pozytywną. Jest tekstem interesującym o dużych walorach poznawczych, wartościowym i potrzebnym. Stanowi niezwykle ciekawą lekturę ze względu na podjęte przez Doktoranta trudne zadanie przedstawienia współczesnej sytuacji językowej w Czarnogórze, co jest bardzo cenne z uwagi na brak tego typu opracowań. Za duży atut rozprawy uważam edukacyjny, praktyczny wymiar przedstawionych w niej propozycji dot. popularyzacji wiedzy o gwarach i języku czarnogórskim. Podjęty temat badawczy oraz sposób jego opracowania wzmacniają

status badań dialektologicznych, ściśle powiązanych z etno- i socjolingwistyką ze względu na zbieżne cele tych subdyscyplin językoznawstwa.

Z uwagi na te niewątpliwe atuty wysoko ocenianej przeze mnie dysertacji wyrażam przekonanie o potrzebie jej opublikowania po dokonaniu niezbędnych poprawek o charakterze redakcyjnym.

Konkluzja

Rozprawa mgra Novicy Vujovicia pt. *Crnogorski govori kao nematerijalno kulturno dobro* spełnia wymogi określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2022 poz. 574 z późn. zm.), tzn. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje, iż Autor dysponuje ogólną wiedzą teoretyczną z zakresu językoznawstwa, a także potwierdza jego umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie Autora recenzowanej pracy do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Dr hab. Irena Jaros, prof. UŁ

